

Banksy, ulična umjetnost i društvene vrijednosti

Meočević, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:344915>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ

ZAVRŠNI RAD

Banksy, ulična umjetnost i društvene vrijednosti

Banksy, street art and social values

Mentor: doc. dr. sc. Nebojša Lujanović

Student: Ana Meočević

Kolegij: Kultura i umjetnost kroz razdoblja 2

U Osijeku, 2022.

Sažetak

U ovom radu istražiti ćemo umjetnost grafita, njihove korijene, tehnike, materijale i slično. Biti će prikazane dvije strane grafita, ona koju publika smatra vandalizmom i ona koju ista ta publika počinje smatrati umjetnošću. Ukratko ćemo objasniti široku definiciju ove umjetnosti, njezine grane, te događaje koji su trajno promijenili uličnu umjetnost. U radu će biti razjašnjeno tko je publika u ovoj umjetnosti, te koje se poruke prenose putem grafitne umjetnosti istoj toj publici.

Govoriti ćemo o poziciji ulične umjetnosti u kulturi, te položaju grafita kao umjetnosti u kulturi danas. Također, dotaći ćemo se problematike odnosa umjetnosti grafita s dominantnom estetikom i politikom, uz koje vežemo i sustave vrijednosti koji variraju od estetike do estetike. Na kraju razjasniti ćemo pitanje mogu li grafiti i ulična umjetnost postati visoka umjetnost.

Ključne riječi: grafiti, ulična umjetnost, estetika, sustav vrijednosti, pozicija u kulturi

Abstract

In this paper we will explore the art of graffiti, its roots, techniques, materials and the like. Two sides of graffiti will be shown, the one that the audience considers vandalism and the one that the same audience begins to consider art. We will briefly explain the broad definition of this art, its branches, and the events that permanently changed street art. The paper will clarify who the audience is in this art, and what messages are conveyed through graffiti art to the same audience.

We will talk about the position of street art in culture, and the position of graffiti as art in culture today. Also, we will touch on the issue of the relationship between graffiti art and dominant aesthetics and politics, to which we also associate value systems that vary from aesthetic to aesthetic. Finally, we will clarify the question of whether graffiti and street art can become high art.

Keywords: graffiti, street art, aesthetics, value system, position in culture

Sadržaj

1.	Uvod	3
2.	Ulična umjetnost	7
3.	Porijeklo ulične umjetnosti	8
4.	Definicija ulične umjetnosti – ponavljanje i evolucija	8
5.	Trajna transformacija ulične umjetnosti	9
6.	Grafiti	10
6.1.	Ulične instalacije	12
6.2.	Bombardiranje vunom	13
6.3.	Guerilla gardening	14
7.	Ciljana publika	15
8.	Kultura grafita	17
9.	Jesu li grafiti umjetnost?	24
9.1.	Kakav je položaj ulične umjetnosti?	26
9.2.	Pozicija grafita kao umjetnosti u kulturi danas	28
9.3.	U kakvom je odnosu prema dominantnoj estetici, pa onda i politici?	31
9.4.	Sugerira li drugačiji sustav vrijednosti?	35
9.5.	Mogu li street art i grafiti postati visoka umjetnost?	37
10.	Zaključak	39
11.	Literatura	41
12.	Popis slika	43

1. Uvod

U današnje vrijeme kada je gotovo sve postalo umjetnost, pravog umjetnika naziva se vandalom koji se skriva u noći iza potpisa ostavljenog u kutu svog djela. U vrijeme kad je umjetnost crtanja po zidovima, koja je oko ljudi od najranijih vremena, prikazana u lošem i opasnom svjetlu, kada je tradicija ranijih kultura nazvana vandalizmom, došlo je doba gdje je za pojedinca postalo opasnije nositi boju u spreju nego oružje, no to ih nije zaustavilo. Umjetnost se još uvijek smatra samo onim oku ugodnim.

“Bio jednom jedan kralj koji je vladao velikom i slavnom nacijom. Omiljeni među njegovim subjektima bio je dvorski slikar na kojeg je bio vrlo ponosan. Svi su se složili da je ovaj mršavi starac slikao najveće slike u cijelom kraljevstvu i da bi kralj svaki dan sate provodio gledajući u njih u čudu. Međutim, jednog dana prljavi i razbarušeni stranac pojavio se pred sudom tvrdeći da je on zapravo najveći slikar u zemlji. Ogorčeni kralj je naredio da se održi natjecanje između dva umjetnika, uvjeren da će tako skitnicu naučiti neugodnu lekciju. U roku od mjesec dana oboje su trebali proizvesti remek-djelo koje će nadmašiti ono drugo. Nakon trideset dana danonoćnog grozničavog rada, oba su umjetnika bila spremna. Svoje su slike, svaku skrivenu krpom, postavili na štafelaje u velikoj dvorani dvorca. Kad se okupilo veliko mnoštvo, kralj je naredio da se najprije izvuče tkanina sa štafelaja dvorskog umjetnika. Svi su ostali bez daha kad se pred njima ukazala prekrasna uljana slika stola postavljenog s gozdom. U središtu je bila ukrašena zdjela puna egzotičnog voća koje je vlažno svjetlucalo na svjetlu zore. Dok je gomila zadivljeno gledala, vrabac koji je sjedio visoko na gredama dvorane obrušio se i gladno pokušao zgrabiti jedan od zrna grožđa iz oslikane zdjele samo da bi udario u platno i pao mrtav od šoka pred kraljeve noge. 'Aha!', uzviknuo je kralj. 'Moj umjetnik je napravio tako divnu sliku da je prevarila i samu prirodu, sigurno se morate složiti da je on najveći slikar koji je ikada živio!' Ali skitnica nije rekao ništa i ozbiljno je zurio u svoja stopala. 'Sad povucite deku sa svoje slike i da vidimo što imate za nas', povikao je kralj. Ali skitnica je ostao nepomičan i nije rekao ništa. Postavši nestrpljiv, kralj je zakoračio i ispružio ruku da zgrabi pokrivač samo da bi se u posljednjem trenutku ukočio od užasa. „Vidiš“, reče skitnica tiho, „nema pokrivača koji pokriva sliku. Ovo je zapravo samo slika tkanine koja pokriva sliku. I dok je vaš poznati umjetnik zadovoljan time što zavarava prirodu, ja sam učinio da kralj cijele zemlje izgleda kao mala glupa pi**a.” (Banksy, 2005., 48.)

Umjetnost grafita novija je sfera umjetnosti koja se bavi oslikavanjem ili označavanjem zidova, vagona, mostova ili bilo koje pogodne javne površine. Ima svoju političku stranu, s kojom provocira mišljenja javnosti i uvijek uspije prenijeti poruku ciljanoj publici. Grafiti su u istu ruku revolucija protiv svega što u društvu nije dobro. No, grafiti su mnogo više od političke revolucije, oni su provokacija uma gledatelja, pomicanje osobnih i društvenih granica, korak po korak, grafit po grafit.

U ovom radu proći ćemo kroz povijest grafita, kako su oni nastali, pojasnit ćemo što su to grafiti i ulična umjetnost, ući ćemo u problematiku koja je položaj ove umjetnosti društveno, estetski i politički. Istražit ćemo i sustave vrijednosti koje se nalaze u ovoj kulturi i umjetnosti zajedno s usporedbom standardne visoke i ove takozvane niske umjetnosti.

2. Ulična umjetnost

Ulična umjetnost povezana je s umjetnošću grafita jer se stvara na javnim mjestima i obično je nedozvoljena, ali pokriva širi spektar medija i više je povezana s grafičkim dizajnom. Sada više nego ikada prije, javna umjetnost je u usponu. Novi murali se pojavljuju u malim i velikim gradovima, na nečemu što se čini kao svakodnevica, svaki od njih udahnuje novi, živahan život ulicama koje su nekada bile prazna platna za kreativnost. Izrazi grafiti i ulična umjetnost dugo su se koristili naizmjenično za opisivanje ovih javnih umjetničkih instalacija.

Kako bi bilo moguće definirati uličnu umjetnost? Moglo bi se tvrditi da je to pitanje za povjesničare umjetnosti ili za teoretičare kulture. No, čini se da prva skupina mislilaca treba vremensku distancu – mora postojati značajno i određeno razdoblje s ishodištem, vrhuncem i budućom perspektivom da bi se definirao pokret ili umjetnička forma. Što se tiče kulturnih teoretičara i sociologa, to je uvijek pitanje koje se odnosi na kulturni kontekst, pitanje promišljanja identiteta ili promišljanja složenih društvenih struktura i semiotičke interpretacije. Ništa od toga ne znači da se ne možemo zapitati što bi to mogla biti ulična umjetnost. Može se reći da je to pokret, svakako umjetnički izričaj, ali sigurno, čak i više od ovoga. Možda je to umjetnička forma za sebe. Jedno je sigurno, ulična umjetnost postala je neizbježan sastavni element suvremene umjetnosti. Možda, dakle, pred nama nije pitanje što je ulična umjetnost, nego zašto je nastala, i što je još važnije, kamo dalje ide? (“Street Art” vs. “Graffiti”: What’s The Difference?, 2020.)

Slika 1. – Zagreb, Street art mural

3. Porijeklo ulične umjetnosti

Ne treba pretpostaviti da počeci onoga što danas smatramo uličnom umjetnošću nužno definiraju pojam. Nije pogreška reći da je počelo s grafitima. Neki od aspekata poriva prvih crtača grafita da stvaraju u urbanim sredinama još uvijek se nalaze u suvremenom umjetničkom izričaju uličnih umjetnika. To je ključno, ono što je potaknulo nagon grafitnih umjetnika 1970-ih i 1980-ih je ista energija koja je prisutna u aktivnostima uličnih umjetnika koji se pojavljuju početkom 21. stoljeća. Ako netko želi razmišljati o porijeklu ulične umjetnosti, mora biti oprezan da se ne stvori strogi odnos između teleoloških predodžbi o povijesnim oblicima urbanih umjetničkih izraza i suvremenih poticaja uličnih umjetnika koji stvaraju danas. Jedno je sigurno - porijeklo ulične umjetnosti leži u kreativnom procesu oblikovanom umjetnikovom namjerom da stvori antitezu prevladavajućem društvenom kontekstu. (B. Marić, 2014.)

4. Definicija ulične umjetnosti – ponavljanje i evolucija

Prisutnost ulične umjetnosti u urbanom kontekstu prvenstveno se temeljila na pojmu ponavljanja. Budući da utjecaj poruke postaje vidljiv isključivo kroz vidljivu prisutnost u urbanom kontekstu, grafitni umjetnici živjeli su s imperativom da uvijek iznova reproduciraju svoju tipografiju ili drugačiji simbolički izraz. U svijetu kada digitalna globalna zajednica koju danas uzimamo zdravo za gotovo nije bila ni zamisliva, umjetnici su se morali boriti za mogućnost da se njihov rad vidi. Već poznata imena u svijetu ulične umjetnosti, poput Sheparda Faireyja i Space Invadera, svoje su djelovanje kao umjetnika temeljila na ideji da stalno stvaraju naizgled isto umjetničko djelo u različitim urbanim prostorima različitih gradova. Oni su zapravo gradili identitet jedan po jedan otisak i mozaik. Ubrzo je ponavljanje postalo proces neslućenih razmjera, oduzeto iz ruku umjetnika, pronalazeći put do prostranstva virtualnog prostora – da se njegova prisutnost nikada ne dovodi u pitanje. Ovo je postalo (r)evolucijsko razdoblje za fenomen ulične umjetnosti. (B. Marić, 2014.)

5. Trajna transformacija ulične umjetnosti

No, na transformaciju ulične umjetnosti nije utjecao samo digitalni prostor. Neki ulični umjetnici, koji su svoj rad započeli sa sprejevima, počeli su istraživati neke inovativne i inspirativne metodološke planove. U umjetnosti BLU-a ulična umjetnost oživljava u kontekstu video-umjetnosti. Nije samo činjenica da krajnji proizvod predstavlja ocharavajuću formu umjetničkog izražavanja, to je putovanje koje se događa na ulicama dok umjetnik stvara. Ipak, ne može se ne shvatiti da umjetnost ne nosi video-datoteka, već ulica i zidovi, a umjetnik je spreman na taj korak u nepoznato. Još jedan izvanredan primjer uličnog umjetnika koji je krenuo putem dekonstrukcije i umjetničkog samoistraživanja je Vhils. On je pojmu zida kao predmeta stvaranja dao novo značenje. Dijalog koji ostvaruje s urbanim kontekstom je višerazinski – od intervencije u samu materiju do društvenog komentara suvremenog svijeta komercijalizma. (B. Marić, 2014.)

Slika 2. – Mural torte razotkriva gradsko odlagalište otrovnih tvari, BLU

6. Grafiti

Ovisno o tomu koga pitate, grafiti su ili oblik vandalizma, ili oblik umjetnosti, ili oboje, istovremeno. Po definiciji, grafiti se odnose na oznake, fotografije, riječi, inicijale ili crteže koji su obojeni sprejom, skicirani ili čak izgrebani na zidovima, nogostupima ili bilo kojem drugom javno dostupnom području. Prilično je uobičajeno čuti da netko sve ove slučajeve naziva "grafiti", ali kako se ispostavilo, riječ grafiti je zapravo imenica u množini. Dakle, ako postoji samo jedan, tehnički se smatra jednim grafitom. Izvedeno od talijanske riječi s istim pravopisom, graffito se prevodi kao "urezani natpis ili dizajn", a izvedenica je od graffiare, što znači "grebati". Iako se suvremeni grafiti najčešće stvaraju metodama slikanja sprejom, povijesna djela grafita - od kojih se mnoga mogu pratiti još od početaka ljudske civilizacije - urezana su u zidove špilja i spomenike oštrim predmetima poput kamenja. (Caves, R. W. 2004, 315.)

Grafiti s kojima smo danas upoznati, poput označavanja imena, počeli su se pojavljivati preko noći na vagonima podzemne željeznice u većim gradovima poput New Yorka i Philadelphije još 1920-ih. Grafiti se najčešće stvaraju ilegalno, što doprinosi negativnoj reputaciji umjetničke forme koja je ukorijenjena u kriminalu, delinkvenciji i pobuni protiv autoriteta. Ipak, prisutnost grafita nije uvijek negativna. Kroz povijest, grafiti su se kontinuirano koristili kao posuda za politički i društveni aktivizam, posebno među onima koji su dugo bili prešućeni ili namjerno izostavljeni iz većih društvenih razgovora. U 1980-ima Keith Haring je koristio grafite za komentiranje epidemije droge i krize AIDS-a, a nedavno je Tatyana Fazlalizadeh kreirala poruke koje se bave rodnom nejednakošću. Iako su tehnički, takvi grafiti oblik ilegalnog vandalizma, oni nedvojbeno služe kao nužan poremećaj svakodnevnog života, prisiljavajući ljude da obrate više pozornosti na određena pitanja. (Caves, R. W. 2004, 315)

Grafiti su kontroverzna tema u većini država, označavanje ili oslikavanje nekretnine bez dozvole se smatra, od strane vlasnika nekretnine, i civilnim vlastima kao omalovažavanje i vandalizam, što je kažnjivo, navodeći korištenje grafita od strane uličnih bandi za označavanje teritorija ili kao oznaka za aktivnosti vezane uz bande. Grafiti su postali viđeni kao rastući urbani "problem" za mnoge gradove u industrijaliziranim zemljama, šireći se iz sustava podzemne željeznice u New Yorku i Philadelphije ranih 1970-ih na ostatak Sjedinjenih Država i Europe i drugih svjetskih regija.

Niz riječi i izraza koji su opisali različite stilove i aspekte grafita i njihove supkulture. Kao i drugi žargon i kolokvijalizmi, neki od ovih izraza mogu varirati regionalno, poprimajući različita značenja u različitim gradovima i zemljama.

Uz umjetnost izrađivanja grafita vežu se brojne teorije koje ih pokušavaju smjestiti u određene granice. Ono što im je svima zajedničko jest to da, ako ne u potpunosti, onda barem djelomično, grafite povezuju uz neki vid bunta, pobune i djelatnosti na rubu zakona. Tako fotograf Nicolas Ganz tvrdi kako se uz uličnu umjetnost vežu određeni sociološki elementi. On stvara razliku između umjetnika koji stvaraju grafite i onih koji rade u drugim medijima karakterističnim za uličnu umjetnost. Ganz zagovara tezu da su grafiteri vođeni željom za stjecanjem popularnosti kroz "tagove", dok ulični umjetnici (slikari murala, umjetnici koji izrađuju mozaike, skulpture i sl.) nisu ograničeni tako strogim pravilima prilikom kreiranja vlastite ideje i raspolazu većim rasponom stilova i tehnika. Povjesničarka umjetnosti Elizabeth Olson u vezu dovodi grafite i pobunu, tumačeći naglu pojavu "tagova" i ostalih grafita na području svjetskih gradova kao znak internacionalne pobune. (Kelly, 2014, 850)

Slika 3. - Novac ubija, BLU

6.1. Ulične instalacije

Za razliku od konvencionalnih stilova koje smatramo sastavnim dijelovima ulične umjetnosti i koji se izvode na zidnim površinama, ulične instalacije su objekti postavljeni u urbani okoliš. Kao i ostali aspekti ulične umjetnosti, ulične instalacije karakterizira komponenta buntovnosti kojom se želi postići kritičko razmišljanje kod publike. Namjera je šokirati javnost na način na koji se izlažu radovi koji u sebi spajaju dvije krajnosti. Oni tako odišu vizualnom realnošću dok istovremeno prikazuju nevjerojatnu situaciju.

Jedan od najpoznatijih primjera je Banksyjeva Telefonska govornica. Naime, Banksy je ovu instalaciju postavio 2006. godine u Londonskoj gradskoj četvrti Soho. Radi se o razdoblju probijanja te sve većeg usvajanja i prihvaćanja novih načina komunikacije i društvene povezanosti kao što su MySpace i Facebook. Banksy je postavio savijenu prepoznatljivu londonsku crvenu govornicu na ulicu uza zid i u nju je zabio sjekiru. Na taj je način neobičan prizor postavljen u realnost i svakodnevnu scenografiju ulice. Govornica je označila početak komunikacijske alijenacije. Može se govoriti o svojevrsnom paradoksu. Iako se radi o vremenu u kojemu velikom brzinom dolazi do razvoja ovih načina komunikacije i povezanosti, povezanost između ljudi je sve manja i manja. (Death of a Phone Booth, 2013)

Ono što je za mnoge ljude prljavština, postaje sirovina za propitivanje umjetničkih djela iz potrošačkog društva. Kad je živio u Barceloni, 2006. godine, Španjolac Francisco de Pájaro već je bio umjetnik koji se bavio urbanim instalacijama. Međutim, zakon koji je stupio na snagu upravo te godine, zabranio je uličnu umjetnost na urbanim javnim objektima. Pájaro je u svom blogu napisao: "Odjednom je eliminirana svaka sloboda. Otišli su svi najbolji umjetnici u Barceloni. Nisam mogao slikati pod, zidove, ali u smeću je to bilo dopušteno i počeo sam slikati stolicu, madrac, odbačeni materijal i, malo malo po malo, otkrio sam mala otkrića". Uzimajući izreku "umjetnost je smeće" u doslovnom smislu, Pájaro se preselio u London i počeo intervenirati u gradu, ali i organizirati izložbe na zatvorenim mjestima. (Moss, 2016)

6.2. Bombardiranje vunom

Bombardiranje vunom definira se kao aktivnost prekrivanja dijelova arhitekture, urbane opreme i stabala dekorativnim elementima koji su izrađeni od pletiva. Yarn bombing poznat je i pod nazivima "yarn storming" i "guerilla" ili "urban knitting". Ova grana umjetnosti počela se razvijati u Texasu i to iz potrebe iskorištavanja viška pletiva. Najraniji primjeri bombardiranja vunom mogli su se vidjeti u Nizozemskoj još 2004. godine. Značajke koje bi se mogle primijeniti na fenomen ulične umjetnosti su dekorativnost, ekspresivnost, socijalni ili politički komentari pa i oglašavanje. S obzirom na takvu definiciju, bombardiranje vunom zadržava samo karakteristiku dekorativnosti. Naime, iza ukrašavanja vunom ne stoji namjera za slanjem neke političke ili osobne poruke ili za promocijom. Ono kao cilj ima želju za dekorativnim oplemenjivanjem urbanih površina, a na taj način ujedno izražava i kritiku prema krizi koja vlada u suvremenom gradskom prostoru. Kao i ostale vrste ulične umjetnosti, i bombardiranje vunom smatra se ilegalnom aktivnošću. Usprkos svemu, pozitivna značajka ovakvog kreativnog izražavanja jest u tomu što je u potpunosti neinvazivno. Prilikom postavljanja pletiva na gradske prostore niti jedan segment se ne oštećuje ili je trajno promijenjen. Sve što je postavljeno vrlo se lagano može i ukloniti bez ostavljanja vidljivih posljedica. (September, 2022)

Slika 4. – Projekt „Okolo“, Zagreb

6.3. Guerilla gardening

Guerilla gardening označava ukrašavanje pojedinih dijelova grada različitim biljkama. S obzirom na to da medij kojim oplemenjuju urbanu sredinu, guerilla gardening ne možemo poistovjetiti s umjetnošću grafita, murala i slično koji u središtu imaju likovne tehnike. S druge strane, ono što je zajedničko ovom aspektu streetarta i svim ostalim je taj što skupine koje sade bilje na prostoru grada taj postupak doživljavaju jednako kao i grafiteri svoj. Naime, jedni i drugi će svojim intervencijama utjecati na vizualni dojam urbanih struktura te će se koncentrirati na izražavanje kreativnosti u svrhu uljepšavanja. Često se koristi mahovina kojom umjetnici izrađuju “žive” grafite na površinama arhitekture. Slično kao i bombardiranje vunom, guerilla gardening ima cilj vizualno i estetski urediti pojedine prostore, šaljući istovremeno i kritiku suvremenom urbanizmu i gradu. Poznat je Međunarodni dan suncokreta. Guerilla vrtlari 1. svibnja svake godine sade suncokrete u svojim četvrtima, najčešće na mjestima koja djeluju zapušteno. Ova akcija traje od 2007. godine te svakom idućom godinom bilježi sve više sudionika. (September, 2022)

Slika 5. – Cvijeće u kontejneru

7. Ciljana publika

Grafit je slika ili niz riječi koje se javno prikazuju, dok neki ovaj način izražavanja nazivaju vandalizmom, drugi ga smatraju umjetničkim oblikom. U svakom slučaju, grafiti se po zakonu smatraju vandalizmom. Međutim, neki ljudi ih smatraju modernom umjetnošću, postavlja se pitanje ilegalne ulične umjetnosti. Dok se tradicionalni oslikani grafiti tehnički smatraju javnom umjetnošću s dopuštenjem, slikari javnog ili privatnog vlasništva koji to čine bez dopuštenja čine kaznena djela po definiciji. Grafiti se mogu smatrati umjetničkim izrazom, koji mogu imati i pozitivne rezultate. U tijeku je umjetnički pokret, a umjetnici stvaraju umjetnost bez dopuštenja. Način na koji se umjetnici uključuju i surađuju s publikom promijenio se tijekom godina. Odustaju od određene mjere kontrole nad svojim radom dopuštajući drugima da uđu u svoj proces, vjeruju slučaju i oslanjaju se na gledatelja.

Kroz umjetničko djelo odvija se dvosmjerna razmjena, pa se postavlja pitanje: Tko je namijenjena publika ulične umjetnosti? Mnogi oblici ulične umjetnosti trebaju biti viđeni od strane zajednica u kojima se pojavljuju i istodobno izazivaju naše uobičajene navike i koncepcije o tome kako bi svijet trebao izgledati.

Pojedinac je publika u umjetnosti, kako po svom mjestu u sustavu, tako i u podsustavu kulture. Grafiti su izraz političkih stavova pojedinca. U konačnici, ovo se može smatrati oblikom umjetnosti. Iako grafiti mogu izgledati kao kaos i škrabotine, kada su napravljeni ispravno i dobro, mogu stvoriti prekrasna umjetnička djela. Grafit je i umjetnička forma i oblik izražavanja.

Grafiti umjetnicima je u cilju zaintrigirati um svakodnevnog čovjeka, ne samo pojedince niže klase, nego i elitu u svakodnevnom izdanju. Na prvi pogled se čini kako ovi umjetnici traže pozornost na isti način kao što to rade djeca, šaranjem, „uništavanjem“ i pobunom. No, za razliku od djece, grafiti prenose poruku, specifičnu, ali i otvorenu za osobnu interpretaciju. Te, postoji razlika između motiva tantruma, koji u smislu grafita, je isprovociran od strane vodećih sila, Pomoću te provokacije nastao je pokret, odnosno revolucija, pokušaj da se napravi promjena u ovom kapitalističkom i materijalističkom društvu. Kako bi potakli pojedince da propitkuju svoje odnose s okolinom, društvom, elitom i samim sobom, ali i kako sve to djeluje na pojedinca.

Publika grafita su svi i nitko, oni su svakodnevni prolaznici i slijepa masa, vide sve, a u isto vrijeme ne vide ništa. Masa koja je željna promjene za koju ne žele napraviti ništa, oslijepljena i isprana od strane vladajućih kako bi se održali na vrhu.

Ovdje moramo razlikovati dvije mase, odnosno publike, onu manju i manje popularnu koja prihvaća i cijeni grafite, te onu koja ih odbija i smatra vandalizmom. Iako je razlika u brojevima jedne i druge publike velika, grafiti su i dalje tu, tražeći nove načine za poticanje promjena. Ovdje je bitno napomenuti anonimnost, koja je od velikog značaja u opstanku ove supkulture. Ona je nešto bez čega bi ovaj rat s grafitima završio i prije nego što bi započeo.

Za uličnu umjetnost i grafite internet je uzeo radove koji su bili lokalni i učinio ih globalnim. Kao što se najdublje vidi kod grafita, knjige su dale početne žarišne točke globalne inspiracije, a časopisi su nastavili ovaj trend, a također su počeli globalizirati stilove. Ali, upravo je internet omogućio da se stilovi diljem svijeta gotovo trenutno ažuriraju. Ako se djelo ulične umjetnosti pojavi u Parizu, može utjecati na umjetnika u Chicagu istog dana. Iako neki gradovi još uvijek imaju prepoznatljive scene ulične umjetnosti (poput ručno izrađenih naljepnica koje trenutno prekrivaju kante za novine diljem Philadelphije ili tradicija postera u Los Angelesu), postoje međunarodni trendovi koji idu paralelno s lokalnim scenama.

Kada su se ulična umjetnost i grafiti prvi put razvijali kao žanrovi javne umjetnosti, ciljane publika bili su ljudi koji su mogli doći iza ugla i naletjeti na djelo. Javnost za umjetnost sastojala se od onih koji su fizički bili tamo da vide pisanje, a ne mnogo drugih ljudi. Ali, kako su ljudi počeli fotografirati rad, stvari su se promijenile. Fotografije grafita iz New Yorka mogle su se vidjeti u Londonu, ali su pisci grafita u New Yorku još uvijek radili posao za ljude koji bi ih osobno vidjeli. Dok su neki umjetnici 1980-ih shvatili da mogu slikati komade s namjerom da ih fotografiraju i distribuiraju diljem svijeta, to nije bio fokus većine grafita i ulične umjetnosti.

Kasnije, kada su se fotografije ulične umjetnosti i grafita počele pojavljivati na internetu, situacija je bila slična: mnogi su umjetnici bili sretni što su se njihovi radovi pojavili na internetu. Dok je nekolicina igrala na mrežnu gomilu postavljajući radove na manje rizična mjesta da bi se fotografirali za trenutnu internetsku slavu, većina umjetnika radila je na otvorenom za publiku iz "stvarnog života" i smatrala je digitalnu publiku sekundarnom, ali to više nije slučaj. Digitalna publika je sada primarna publika za mnoge ulične umjetnike i pisce grafita. Publika za djelo je svatko tko umjetničko djelo vidi kako je zamišljeno. U slučaju

grafita 1970-ih, publika je bio svatko tko je osobno vidio komad dok je proletio pokraj njih u vagonu. (Rushmore)

U smislu Banksyjeve namijenjene publike, mladi su ti koji su pod utjecajem vizualnih reprezentacija društvenih problema, kao što su ulična umjetnost i grafiti. Internet je učinio uličnu umjetnost i grafite popularnijim. Čim se objave na Instagramu, Twitteru, Facebooku ili Tumblru, te su se slike proširile cijelim svijetom. Ulična umjetnost i grafiti razvijeni su kao oblici javne umjetnosti s publikom koja bi mogla lutati iza ugla i nailaziti na njih. Samo je mali broj ljudi fizički bio prisutan da vidi tekst i malo ih je to zanimalo. Osim pričanja priča, grafiti se mogu koristiti i za prikaz trenutaka u kojima je sve pošlo po zlu ili dobro, za projiciranje stavova o ljudima, politici, kulturu, umjetnost i mjesta općenito, da se anonimno izrazite ili da stvorite drugi umjetnički izraz. (Kibin, 2022)

8. Kultura grafita

"Izliti svoju dušu na zid i moći se odmaknuti i vidjeti svoje strahove, svoje nade, svoje snove, svoje slabosti, zaista vam daje dublje razumijevanje sebe i vlastitog mentalnog stanja." – Coda. Pokazuje nam kako su grafiti ne samo popularna kultura nego i privatna, ona kroz koju možemo ispoljiti naše emocije, stavove i mišljenja, te imati jasnije razumijevanje samoga sebe, umjetnost koja potiče čovjeka da promijeni prvo sebe i onda da pokuša promijeniti društvo.

Grafiti mogu varirati od male "oznake"; nečije ime ispisano na zidu, do murala na koji prekrivaju ogromne zidove. Grafiti su mnogo češći u urbanim sredinama. Umjetnici tvrde da bi bez grafita gradovi bili samo sivi i dosadni. Oni koji ne vole grafite kažu da grad izgleda neuredno. Neki ljudi također povezuju grafite s antisocijalnim ponašanjem i kulturom bandi. Grafiti često imaju društvenu ili političku poruku koju prikazuju slikama ili riječima ili oboje. Poznati britanski grafiti umjetnik pod nazivom "Banksy" stvara street-art s vrlo jasnim porukama za društvo. Njegova umjetnost obično je izrađena pomoću šablona i boja u spreju i često preokreće normalne uloge koje ljudi imaju u društvu. U Ujedinjenom Kraljevstvu grafiti su ilegalni. Ljudi mogu dobiti velike novčane kazne ako budu uhvaćeni kako ukrašavaju javnu imovinu. Međutim, neka mjesta i gradovi imaju "slobodne zidove", to su mjesta na kojima su grafiti legalni. "Slobodni zidovi" su stvoreni kako bi spriječili ljude da rade grafite na drugim mjestima. U Kolumbiji su grafiti vrlo popularni iako su i ilegalni. Mnogi mladi ljudi imaju stav da ako postoji prazan zid, onda ga umjetnik ima pravo ukrasiti grafitima. Mnogi ljudi zbog toga upadaju u probleme s policijom. U Kolumbiji grafiti često predstavljaju autohtone ljude i kulturu, ali ih se u očima zakona još uvijek smatra vandalizmom. (Graffiti art: why graffiti is art and not vandalism)

Slika 6. - Grafiti zid, Vukovarska cesta, Osijek

U gradu u kojem su ti mladi marginalizirani, izopćeni i nevidljivi, grafiti su način da postanu vidljivi, osjećaju da je sustav protiv njih, a uzlazna socijalna mobilnost im je ograničena, pa je objavljivanje njihovih imena po gradu način da steknu poštovanje od svojih vršnjaka i potvrde svoje dostojanstvo, a to nije lako s drugih mjesta i institucija u društvu. To nam daje pojašnjenje iz kojeg razloga toliki broj mladih zakoračio u svijet grafita, bilo to društveno neprihvatanje, želja za prepoznatljivošću ili samo bunt protiv sustava koji ih ne razumije.

Hijeroglifi i ilustracije uklesani i oslikani na zidovima špilja i drevnim ruševinama predstavljaju izraz povijesti, emocija, društvenih normi i društvenih očekivanja bez kojih bi opis svjetske povijesti izostao. Murali, namjenske slike i šarene riječi oslikane sprejom na bočnim stranama zgrada gledaju se, međutim, na ilegalni oblik samoreprezentacije, zanemarujući samoizražavanje koje obuhvaća umjetnost grafita. Grafiti su, u svim svojim namjenama, oblik umjetnosti i popularne kulture koji stvara brojne zajednice kulturnih građana i oslikava upotrebljive priče s kojima se mogu povezati i drugi grafiti ili, možda, gledatelji grafita. Ovi učinci proizlaze iz prikaza povijesti i društvenih očekivanja koja se vide u grafitima, kao i korištenja javnog prostora, a opisani su u Joke Hermesu “Uvod: Popularna kultura/Cultural Citizenship” u njezinoj knjizi, *Re-Reading Popularna kultura: ponovno promišljanje rodne, televizijske i popularne medijske publike*, kako objašnjava važnost popularne kulture u zbližavanju društva kroz stvaranje osjećaja zajedništva, što ona smatra „kulturnim građanstvom“. Hermes ilustrira ideju kulturnog građanstva kroz svoj prikaz popularne kulture — „Popularna kultura nam pomaže da znamo tko smo, i uključuje nas u zajednice istomišljenika gledatelja i čitatelja“ (Hermes, 3) — što naglašava važnost popularne kulture. Kultura kao dominantna moć u društvu. S tom idejom koja proizlazi iz važnosti popularne kulture dolaze upotrebljive priče, koje se “koriste u ‘razvoju individualne osobnosti’ i ‘u stvaranju društvenog samorazumijevanja’” (Hermes, 3). Kroz Hermesove i

Mephamove ideje o kulturnom građanstvu i upotrebljivim pričama, te kako one doprinose osjećaju zajedništva i važnosti u društvu, tada postaje moguće zapitati se kako bilo koji dio popularne kulture doprinosi ovom radu, uključujući grafite.

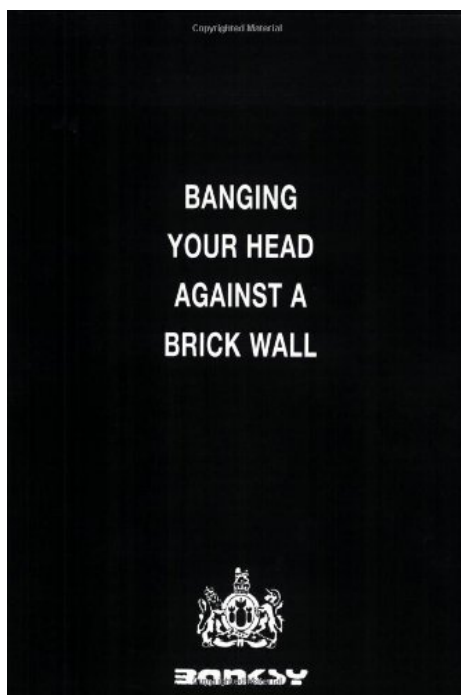
Grafiti su započeli kao umjetnički pokret kasnih 1970-ih u velikim gradovima New Yorku i Philadelphiji, i "...dobili su komercijalni uspjeh za svoje umjetnike i redovito su prisutni u pop kulturi i svijetu suvremene umjetnosti" (De Melker, 1) . Ovu umjetničku formu nazivali su i "podzemnim umjetničkim pokretom", a donijela su je dva mlada tinejdžera - Cornbread i Cool Earl - koji su svoja imena napisali diljem Philadelphije kako bi privukli pozornost i označili svoj teritorij u zajedničkim javnim prostorima. Ova prepoznatljiva karakteristika "označavanja" zidova grafitima i njihova sposobnost da izdrže vrijeme razlog je za zasluženost poštovanje umjetnika grafita. Važnost ovog označavanja zajedničkog prostora odnosi se na principe Amerike, uključujući važnost težnje za slobodom.

Ova sloboda može se pronaći unutar uobičajene upotrebe javnog prostora, uzrokujući da umjetnost grafita ili oznake na javnom prostoru govore širem američkom društvu. Govoreći američkom društvu, smatra se da grafitni umjetnici okupljaju zajednicu kroz izražavanje vrijednosti zajednice, kao što Jamie Cudmore raspravlja u svom radu o ambijentu grafita u javnom prostoru: „Umjetnik grafita koristi prostor da doživi grad u drugačijem ali smislen način, kroz vježbu samokartiranja, izražavajući trenutke koje doživljavaju vizualnim, ali neverbalnim oznakama koje mnogi drugi članovi zajednice ne komuniciraju otvoreno” (Cudmore, 633). Ovakvom upotrebom gradskog prostora dolazi do uključivanja zajednice koja ga okružuje, budući da Cudmore pripisuje dizajn i lokaciju grafita "upravljanju" urbanim krajolikom kroz pronalaženje zajedničkih lokacija koje omogućuju prilike za komunikaciju i reakciju zajednice (Cudmore, 634). Ovo stvaranje aspekta zajednice iz grafita u javnim prostorima stvara oblik kulturnog građanstva kroz potencijalno zajedničke emocije prikazane unutar grafita i zbog pojave nesuglasica unutar zajednice oko stavova o grafitima. Ovi različiti stavovi stvaraju mikro-populacije ljudi sa sličnim razmišljanjima na grafitima u njihovom susjedstvu. Primjer ovog zajedničkog prostora unutar zajednice prikazan je na slici jedan, komadu grafita koji je napravio francuski grafitni umjetnik noe-two koji je u pratnji drugih grafitni umjetnika iz susjedstva, označavajući svoja imena uz veću sliku. Umjesto da prikriju pretpostavljenu kreaciju izvornog umjetnika grafita, drugi umjetnici grafita označavaju svoja imena uz izvornu sliku, čak i koristeći komplementarne boje za to. Ovo je jasan primjer osjećaja zajedništva i poštovanja stvorenog zbog grafita, budući da drugi grafitni umjetnici

dijele zajednički osjećaj poštovanja prema umjetnosti grafita i prema ostalim umjetnicima grafita u svom susjedstvu, postajući kulturni građani zajednice grafita oko ih.

Uz stvaranje kulturnog građanstva – ili stvaranje zajednica istomišljenika gledatelja popularne kulture – dolazi i stvaranje oblika upotrebljivih priča kroz reprezentaciju emocija i povijesti koju stvaraju grafiti. Dok je područje umjetnosti neočekivano i izazovno, te može izazvati nevjericu, čak i bijes, popularna kultura je domena onog nama poznatog, sentimentalnog, šašavog te ponekad i otrcanog, ona ima isti odnos prema kulturi kao i McDonald's ima prema hrani. Međutim, iako nisu toliko poznati kao McDonald's hamburger, postoje mnogi poznati komadi grafita koji su oblikovali popularnu kulturu i predstavu društva o tome što su grafiti. Taj osjećaj poznatosti i sentimentalnosti može se pronaći u radu globalno priznatog britanskog grafita umjetnika Banksyja, čiji su grafiti distribuirani po cijelom svijetu kako bi se istaknula važnost društvenih problema, kao i nepravedan tretman grafita u društvu. Primjer Banksyjevog djela pod nazivom "Banging your head against a brick wall", koji ilustrira napetost između dviju skupina stvorenih ratom protiv grafita - dvije grupe su umjetnici grafita i dio društva koji grafite gleda kao invaziju javnosti prostora – kroz prikaz sanitarnog čovjeka koji čisti hijeroglifne i ilustracije za koje se čini da potječu iz početaka čovječanstva. Iako ove specifične vrste slika više nisu popularan način izražavanja ljudskih emocija, ovaj komad grafita prikazuje važnost grafita za umjetnike kroz priče koje prikazuje i povijest jedne nacije.

Kada se odbaci ovakva povijest i važnost koja se nalazi u grafitima, u Banksyjevim očima, ova situacija je slična onoj s brisanjem povijesti vrijedne bezbroj tisućljeća – točnije povijesti grafita i priča i života koje oni predstavljaju. Kroz prikaz života i zajedničkih ljudskih emocija stvara se oblik upotrebljivih priča koji omogućuje razvoj osobnosti i snova. (Fellows, 2014)

Slika 7. - „Banging your head against a brick wall“ – Banksy

Što nekoga uistinu motivira da piše na javnom zidu, da ga drugi vide? Tko je to koji to radi i zašto jednostavno nisu zgrabili olovku i blok i zadržali ih za sebe? Ova su pitanja zaokupila interes mnogih sociologa, psihologa i kulturnih antropologa. Da bismo bolje razumjeli kako je kultura grafita postala ono što je danas, prvo se treba odmaknuti i pogledati osnovne elemente hip-hop kulture, elemente koji su možda bili zanemareni zbog raznolikosti koju danas ima. Istraživanja su pokazala da je identitet osobe izravna posljedica nasljeđa i okoline. Od rođenja, osoba ne bira put kojim će voditi, već je vođena u jednom ili drugom smjeru kroz socijalizaciju koju diktiraju prilike oko nje. Netko se može odvojiti od ovoga i stvoriti svoj vlastiti jedinstveni identitet, ali korijeni tog identiteta i dalje su vjerni njihovom socijaliziranom ja.

U širem kontekstu, ovo se može slobodno primijeniti na cijelu kulturu. Ljudi koji su prvi započeli hip-hop pokret bili su na dnu socio-ekonomske piramide. Osnivači hip-hopa nisu rođeni u bogatstvu, već su izražavali svoju ljubomoru prema onima koji jesu. U biti, grafiti su neizravni rezultat i moderan odgovor na klasnu borbu u Americi koja traje već generacijama. U klasnom sustavu se prirodno želi pomaknuti na vrh i zadržati tu poziciju. Većina ljudi rođenih u društvu slobodnog tržišta indoktrinirana je kapitalističkim vrijednostima i za njih se smatra pozitivnom i konstruktivnom stvari stjecanje bogatstva i održavanje golemih količina kapitala koji će se protezati i dalje od života te osobe ili društva. Ovo je osnovni instinkt

preživljavanja i dokazan je kroz povijest: piramide u Gizi, Rimsko Carstvo ili praksa pripisivanja bogatstva, da spomenemo samo nekoliko primjera. Nažalost, mladi iz urbanih nižih klasa često su potpuno lišeni bilo kakvih mogućnosti da se popnu na ljestvici i steknu bogatstvo. Umjesto toga, zaključani su u društvenoj situaciji u kojoj rade puno radno vrijeme kako bi spojili kraj s krajem i imaju vrlo malo viška. Što je još gore, stalna borba samo za zadovoljavanje osnovnih potreba potiče ih da svoje slobodno vrijeme (i novac) provode radeći stvari koje su zabavne i ne nužno konstruktivne. Srećom, instinkt za ostankom na životu koji svaka osoba ima ne može se tako lako razbiti. Iako stariji ljudi koji su dugo bili zatvoreni u takvim situacijama mogu postati apatični i smatrati da su takvi oblici izražavanja "besmisleni", mlade tek treba u potpunosti promijeniti njihova okolina, a na njih još uvijek može utjecati njihov nasljedni instinkt preživljavanja. Oni i dalje žele postići ili stvoriti nešto po čemu će ih ljudi pamtiti, nešto što će njihovu poruku održavati živom izvan groba. Uzimajući ovu ideju i prilagođavajući je svom urbanom okruženju i dostupnim resursima, objašnjava se osnovni razlog zašto bi odlučili napisati nešto za javnost.

Slika 8. - „Graffiti is a crime“ – Banksy

Boja u spreju i trajni markeri odabrani su posebno jer ih je bilo mnogo teže cenzurirati. Devon D. Brewer, sociolog koji je opsežno proučavao grafite, tvrdi da "postoje četiri glavne vrijednosti u hip hop grafitima: slava, umjetnički izraz, moć i pobuna." (Brewer 188) Iako se

umjetnički izraz može primijeniti na bilo koji oblik umjetnosti, ostale tri vrijednosti prilično su jedinstvene za hip-hop i simboliziraju zavist obespravljene mladeži. Mladi iz više klase često se rađaju s moći i slavom, budući da su to stvari koje dolaze s pripisanim statusom. Pobuna je nešto što bogati mladi često uzimaju zdravo za gotovo kao alternativu svom trenutnom načinu života, ne shvaćajući da mnogi ljudi koji su “zaključani” u određenoj ekonomskoj situaciji nemaju tu alternativu bez rizika od daljnjih poteškoća, ili čak smrti. Poput priče o zabranjenom voću, mladež iz nižeg sloja je cijeli život bila uskraćena za te mogućnosti, pa ih želi čak i više nego bogati. Ovi se motivi mogu koristiti za objašnjenje podrijetla grafita, ali oni ne definiraju temeljito grafite danas, sada kada su se proširili izvan svojih izvornih društveno-ekonomskih barijera. Ponavljajući uvodnu točku, kultura se formira na vrlo sličan način na koji se formira identitet osobe. U tom smislu, kultura se neprestano mijenja, baš kao i osoba. Ono što je omogućilo ovu promjenu je stvaranje nove i poboljšane tehnologije koja je omogućila različitim tipovima ljudi da iskuse hip-hop kulturu.

Grafiti su se promijenili jer se sve više ljudi povezivalo s buntovnim duhom hip-hopa. Mladi iz srednje i više klase, posebno u predgrađima, imaju puno slobodnog vremena da rade što žele. Iako ta sloboda često stvara i potiče materijalističku potrošačku kulturu, mladima se u isto vrijeme pruža mnogo više mogućnosti za obrazovanje. Pogotovo u predgrađima ovo obrazovanje izaziva sukob. Mladi iz predgrađa obrazuju se do te mjere da odbacuju sterilnu, površnu kulturu svog okruženja i traže alternativni način života s više smisla. Točnije, mnogi se okreću hip-hopu i grafitima. (Werwath, 2006)

9. Jesu li grafiti umjetnost?

Jesu, samo drugačija forma naspram one na koju smo navikli. Rasprava o tome jesu li grafiti umjetnost ili vandalizam nevjerojatno je složena i ovisi o mnogim čimbenicima, poput lokacije određenog djela te kvalitete i poruke dizajna. Ne postoji jasan odgovor i lako je vidjeti obje strane rasprave - na kraju krajeva, ne bi svi bili sretni da im se posjed oslika bez njihovog pristanka. S druge strane, moglo bi se također tvrditi da su grafiti umjetnikovo pravo na slobodu izražavanja i način da se osigura da njihov rad mogu cijeniti i oni izvan umjetničke elite. Grafiti, koji su se nekoć smatrali vandalizmom, postaju sve više prepoznati kao vrsta umjetničkog djela. Međutim, široj javnosti još uvijek nisu uvijek pozitivno primljeni ili univerzalno prihvaćeni kao umjetnost. Umjetnost grafita preuzima tehnike i metodologije iza uličnih grafita i primjenjuje ih na druge medije.

Grafiti zahtijevaju tehničku vještinu za stvaranje briljantnih umjetničkih djela potrebna je velika količina talenta, a grafiti nisu iznimka. Zapravo, postoji mnogo uličnih umjetnika čiji radovi jasno pokazuju ogromnu razinu tehničkih sposobnosti. Uzmimo Retnu, na primjer, koji je otišao dalje od oslikavanja zidova i prekrrio čitave zgrade svojim posebnim kaligrafskim stilom, poput 21-katne zgrade Cuauhtemoc u Mexico Cityju. Ovo nevjerojatno složeno postignuće zahtijevalo je mnogo strateškog planiranja i prave mašte da bi se izvelo, kao i jasno razumijevanje boje i kompozicije. Ovo možda nije točno za sve kreacije grafita - mnogi bi kritičari tvrdili da vam nije potreban talent da naslikate neurednu oznaku. Međutim, umjetnost je subjektivna i uvijek će biti 'dobrih' i 'loših' umjetnika unutar svakog pokreta. Oni poput Retne dokazuju da, kao i u bilo kojoj drugoj formi umjetnosti, grafiti mogu biti iznimni kada ih stvara netko s impresivnom vještinom. (Werwath, 2006)

Grafiti su umjetnost, još uvijek, nove vrste. Uz sve potrebno znanje, tehniku i materijale, umjetnici grafita moraju imati veliku ljubav i želju prema ovom načinu izražavanja. Za razliku od ostalih umjetnika koji se bave visokom umjetnošću, grafitni umjetnici nisu prihvaćeni od velike strane društva, te se moraju boriti protiv raznih predrasuda, mržnje, i slično, što otežava umjetničko stvaralaštvo ovakvog tipa.

Slika 9. - Tlatelolco zgrade, Retna

9.1. Kakav je položaj ulične umjetnosti?

Osim što ima značenje, umjetnost se cijeni i zbog svoje ljepote, a ne može se poreći koliko lijepo neki grafiti mogu izgledati, zbog čega su obilasci ulične umjetnosti sada toliko popularni u cijelom svijetu. Iako je pristup grafitima općenito besplatan, sve je više ljudi spremno platiti kako bi vidjeli neka od najveličanstvenijih djela u gradu po izboru. Odvažne boje, oblici i uzorci ključne su značajke ove umjetničke forme, a kada umjetnici puste mašti na volju, njihove kreacije trenutno pretvaraju jednolične prostore u mjesta na kojima ljudi žele biti. Budući da se umjetnost koristi za ukrašavanje zidova naših domova, ne bi li se moglo tvrditi da grafiti čine isto i vanjskim zidovima? Teza je koju bi mnogi porekli, većinom iz neprihvatanja graffita kao vrste umjetnosti, jer se još uvijek smatraju vandalizmom i protuzakonitom radnjom.

Naziva se umjetnošću jer grafiti namjerno slažu elemente na način koji utječe na osjetila ili emocije gledatelja. Rad grafiti se također može smatrati vandalizmom nad imovinom ako se ne izvrši uz odgovarajuće ovlaštenje. Međutim, vandalski čin se ne može smatrati vandalizmom ako se provodi zakonito (uz ovlaštenje). Možemo ju usporediti s narodnom umjetnošću, gdje je elitna umjetnost birala koje dijelove će prihvatiti, a koje neće. Na primjer: kraljevi i dvor uzimaju dijelove pučke i narodne umjetnosti i prilagođavaju ih sebi, tj. svom umjerenom tempu. Tu možemo primijetiti dvostruke standarde koji se provlače kroz umjetnost već stotinama godina, gdje ono što je prihvaćeno od elitnog društva se naziva umjetnost, no ukoliko dolazi iz nižih slojeva društva u većini slučajeva smatrat će se vandalizmom. (Is Graffiti Art or Vandalism? 2018)

Svatko tko tvrdi da grafiti nisu umjetnost možda neće moći objasniti zašto su ljudi toliko platili za njih posljednjih godina. Na primjer, Bez naziva Jean-Michela Basquiata prodan je za ogromnih 110,5 milijuna dolara u 2017., najskuplja američka slika ikad prodana na aukciji u to vrijeme, dok je Banksyjeva Djevojka s balonom prodana za 1,37 milijuna dolara. Ostala skupa djela uključuju Retnin Untitled (38.000 dolara) i Charlie Chaplin Mr. Brainwasha (100.000 dolara). Ne bi se svi složili da je vrijednost umjetničkog djela određena njegovom cijenom, međutim činjenica da se grafiti mogu prodati za tako visoke iznose dokazuje poštovanje i prestiž koji su stvorili unutar umjetničke zajednice, pa bi stoga bilo potpuno netočno tvrditi da su svi grafiti običan vandalizam.

Ulični umjetnici koji dožive komercijalni uspjeh često su kritizirani od svojih kolega da su se "prodali" i postali dio sustava protiv kojeg su se prethodno bunili stvaranjem ilegalnih javnih radova.

Slika 10. - „Girl with a balloon“ – Banksy

Uzevši u obzir širok spektar koji nazivamo grafiti i visoke cijene koje su plaćene za neke od njih, možemo reći kako umjetnost nije određena cijenom, nego onim što umjetnik uspije prenijeti na gledatelja. Iako neka djela grafitnih umjetnika ne daju na prvi pogled neki smisao, to možemo reći i za velik broj skulptura i slika iz raznih razdoblja kojima mi sami moramo dati neki smisao.

9.2. Pozicija grafita kao umjetnosti u kulturi danas

Vagoni podzemne željeznice obojani sprejem, označeni mostovi, zidovi prekriveni muralima. Grafiti hrabro iskaču po našim gradovima. Mogu prikazati izjave o identitetu, umjetnosti, osnaživanju i politici, dok se istovremeno povezuje s destrukcijom. I pokazalo se da to nije ništa novo. Grafiti ili čin pisanja ili škrabanja na javnoj površini postoji tisućama godina. I tijekom tog vremenskog raspona, postavljala su se ista pitanja o kojima sada raspravljamo: Je li to umjetnost ili je vandalizam?

U 1. stoljeću prije Krista, Rimljani su redovito ispisivali poruke na javnim zidovima, dok su preko oceana, Maje obilno grebale crteže po njihovim površinama. I nije to uvijek bio subverzivni čin. U Pompejima su obični građani redovito obilježavali javne zidove magičnim čarolijama, prozom o neuzvracenoj ljubavi, sloganima političkih kampanja, pa čak i porukama za zalaganje za svoje omiljene gladijatore. Neki, uključujući grčkog filozofa Plutarha, odbacili su, produbljujući grafite smiješnim i besmislenim. Ali, tek su u 5. stoljeću zasadeni korijeni modernog koncepta vandalizma. U to je vrijeme barbarsko pleme poznato kao Vandali haralo Rimom, pljačkajući i uništavajući grad. No, tek je stoljećima kasnije pojam vandalizam zapravo skovan u poviku protiv oskvrnjivanja umjetnosti tijekom Francuske revolucije.

Kako su se grafiti sve više povezivali s namjernom pobunom i provokativnošću, poprimili su svoju etiketu vandalizma. To je dio razloga zašto danas mnogi crtači grafita ostaju u ilegali. Neki preuzimaju alternativne identitete kako bi izbjegli odmazdu, dok drugi to čine kako bi uspostavili prijateljstvo i polagali pravo na teritorij. Počevši s oznakama 1960-ih, novo preklapanje slavni i anonimnosti pojavilo se na ulicama New Yorka i Philadelphije. Označavatelji su koristili kodirane oznake kako bi pratili svoje kretanje po gradovima, često aludirajući na njihovo podrijetlo. I sama ilegalnost izrade grafita koja ga je natjerala u sjenu također je pridonijela njegovim intrigama i rastućoj bazi sljedbenika.

Pitanje prostora i vlasništva središnje je mjesto u povijesti grafita. Njegova suvremena evolucija išla je ruku pod ruku s kontrakulturnim scenama. Dok su ti pokreti digli glas protiv establišmenta, umjetnici grafita na isti način izazivaju uspostavljene granice javnog vlasništva. Vratili su vagone podzemne željeznice, reklamne panoe i čak su jednom otišli toliko daleko da su naslikali slona u gradskom zoološkom vrtu. Politički pokreti također su koristili zidne natpise za vizualno širenje svojih poruka. Tijekom Drugog svjetskog rata, i Nacistička stranka i grupe otpora prekrile su zidove propagandom. A jednostrani grafiti

Berlinskog zida mogu se smatrati upečatljivim simbolom represije nasuprot relativno neograničenom javnom pristupu. Kako kontrakulturni pokreti povezani s grafitima postaju mainstream, postaju li i grafiti prihvaćeni? Od stvaranja takozvanih grafiterskih sindikata 1970-ih i primanja odabranih grafiterskih umjetnika u umjetničke galerije desetljeće kasnije, grafiti su se nalazili na granici između biti izvan i unutar mainstreama. A prisvajanje stilova grafita od strane trgovaca i tipografa učinilo je ovu definiciju još nejasnijom.

Nekada nevjerojatna partnerstva umjetnika grafita s tradicionalnim muzejima i robnim markama izvela su ove umjetnike iz podzemlja u središte pozornosti. Iako su grafiti povezani s destrukcijom, oni su također medij neograničenog umjetničkog izražavanja. Danas se nastavlja rasprava o granici između nagrđivanja i uljepšavanja. U međuvremenu, umjetnici grafita izazivaju zajednički konsenzus o vrijednosti umjetnosti i stupnju do kojeg se može posjedovati bilo koji prostor. Bilo da se radi o prskanju, šaranju ili grebanju, grafiti na površinu izvlače ova pitanja vlasništva, umjetnosti i prihvatljivosti. (Black, 2018)

Slika 11. - Grafiti umjetnik

Mnogi umjetnici koji stvaraju grafite vjeruju da je javno vlasništvo najbolja platforma za prikazivanje njihovih umjetničkih djela, osobito ako daju društvene ili političke komentare, dok ostali vjeruju da su ti isti umjetnici vandali koji uništavaju javnu površinu. Što je razumljivo jer postoje dvije vrste grafita: legalni i ilegalni. Legalni grafiti zidovi pružaju siguran prostor za mlade i ne tako mlade umjetnike za oslikavanje grafita bez straha od

odmazde. Legalni zidovi za grafite koriste se kao uspješni programi za suzbijanje grafita diljem svijeta. U svijetu postoji 1971 legalni grafitni zid, svaki od njih je dostupan svima koji se žele upustiti u ovu vrstu umjetnosti. Dok ilegalne grafite možemo naći posvuda, odnosno gdje god umjetnik odluči.

Slika 12. - 5POINTZ, Queens, New York

Zanimljivo je da gradovi poput Amsterdama ili Berlina prihvaćaju grafite kao kulturno dobro i turistima se daju obilasci istaknutih znamenitosti. Mislim da treba napraviti jasnu razliku između onoga što vidimo kao označavanje grafita i ulične umjetnosti. Ovo posljednje često naručuju vijeća ili zajednice. Stavovi prema grafitima znatno su se promijenili tijekom posljednja dva desetljeća i gradovi poput Bristola kapitalizirali su slavu i ozloglašenost Banksyja, a njegov rad, naravno, izaziva poštovanje od strane umjetničkih kritičara.

9.3. U kakvom je odnosu prema dominantnoj estetici, pa onda i politici?

Kako se isprepliću estetika i politika? Za većinu filozofa, odnos koji povezuje te dvije domene je kontingentan. S jedne strane, estetika se primarno bavi pitanjima pojavnosti i prosudbom lijepoga, osobito u umjetnosti i prirodi. Politika se, s druge strane, u biti bavi moći, pravdom, pravima i svim onim pitanjima koja su povezana s našim zajedničkim životima. Svakako možemo razmišljati o jednom u nedostatku drugog. U tom smislu, čini se da ne postoji ništa što bi intrinzično povezivalo te dvije domene.

Naravno, u nekim slučajevima se te dvije domene sijeku. Najočitiiji primjeri su ispolitizirana umjetnost i estetizirana politika. (Manderson, 2016, 1-16) Prvo se najjasnije odnosi na umjetničke prakse, poput propagande ili protestne umjetnosti, gdje se estetska sredstva eksplicitno koriste za prenošenje određene političke poruke. Potonji koristi oblike estetskog izražavanja kao alat za stvaranje političkih identiteta i suočavanje s unutarnjim sukobima. Pa ipak, u oba slučaja, moglo bi se, u načelu, razlikovati estetska od ne estetičkih, naime političkih, značajki artefakta, ponašanja ili događaja.

Ova koncepcija razlike između estetike i politike u pozadini je važne filozofske rasprave koja istražuje autonomne i heteronomne prikaze prosudbe ukusa. (Hulatt, 2013) Za autonomiste, kada procjenjuju umjetničku ili prirodnu ljepotu, estetska su svojstva jedini fokus pažnje. Heteronomisti ostavljaju mjesta za neestetske funkcije, kao značajke koje značajno utječu na naše prosudbe. No, usprkos protivljenju, oba se pristupa temelje na pretpostavci da se u načelu može razlikovati estetsko od neestetskog.

Grad nudi poseban kontekst u kojem nije moguće načelno opravdati takvu razliku. U stvari, pitanja urbane estetike se u isto vrijeme tiču izgleda koliko i politike. U gradu se estetsko i političko suštinski isprepliću. I zbog toga urbana estetika, koju su filozofi uglavnom zanemarivali, zaslužuje posebnu pozornost. Kako grad izgleda - ili, možda bolje, ono što se može šire uočiti unutar urbanog krajolika - ima intrinzičan politički značaj. U gradu su pojave političke i, kao što ćemo vidjeti, bitno polje političke borbe. Nazovite ovaj fenomen politikom urbane estetike. (Baldini, 2020)

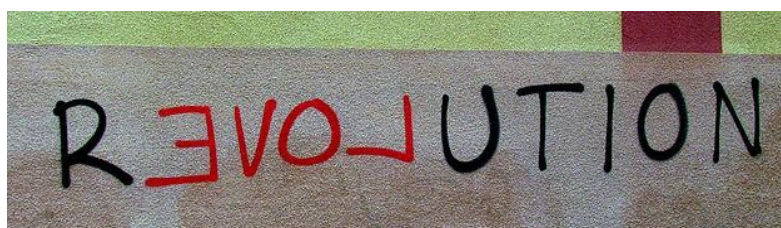
Slika 13. - „Pigeon mural“ - Banksy

Dominantna estetika odbija uličnu umjetnost kao novu formu umjetnosti. Provocira politiku i vladajuće sile, odnosno sve ono što smatraju da nije u redu u državi/gradu. Predstavljaju svoj sustav vrijednosti na način na koji smatraju da ima najviše utjecaja, odnosno na najvišim i najvidljivijim mjestima. Dominantna estetika, iako prihvaća neke umjetnike poput Banksyja, na ostale gleda kao na huligane koji nemaju poštovanja prema javnom prostoru.

Političke i društvene teme su snažno zastupljene, mnoga od najpoznatijih umjetničkih djela snažno komentiraju društvena i politička pitanja svog vremena, a grafiti imaju veliki utjecaj u tom pogledu. Pogledajte samo Banksyja, koji je postao svjetski poznat po svojim duhovitim i subverzivnim komentarima poput *Love is in the Air*, prvi put naslikanim na jeruzalemskoj barijeri na Zapadnoj obali 2003. kao izjava u korist palestinskih prava. Slično tome, Keith Haring uspio je privući masovnu pozornost na epidemiju cracka kroz svoj mural „*Crack is Wack*“, kao i na homoseksualnost i krizu AIDS-a. Mnogi bi ljubitelji tvrdili da je dužnost umjetnosti rasvijetliti takve teme, a s obzirom na to da se te teme odnose na obične ljude, možda nije iznenađujuće da su najikoničniji primjeri stvoreni na ulicama na kojima živi ciljana publika.

Slika 14. - „Love is in the air“ – Banksy

Slika 15. – Revolution, Sweden 2014.

Suvremeni praktičari imaju različite i često suprotstavljene prakse. Neki pojedinci, poput Alexandra Brenera, upotrijebili su medij za politiziranje drugih umjetničkih formi i iskoristili zatvorske kazne koje su nad njima izvršene kao sredstvo daljnjeg prosvjeda. Prakse anonimnih grupa i pojedinaca također se jako razlikuju, a praktičari se nipošto ne slažu uvijek s praksama drugih. Na primjer, antikapitalistička umjetnička skupina Space Hijackers napravila je 2004. djelo o kontradikciji između kapitalističkih elemenata Banksyja i njegove upotrebe političkih slika.

9.4. Sugerira li drugačiji sustav vrijednosti?

Grafiti provociraju mnoge, no mnogima daju nadu. Neki ih vide kao ulaznicu za propast i loš način života, dok drugi gledaju na grafite kao način da budu primijećeni. Oni su glas onih koji ga nemaju, to je umjetnost koja ne osuđuje, nego prihvaća ljude onakvima kakvi jesu. No, zašto ljudi rade grafite, neki zbog adrenalina, neki zbog slave, dok ih neki rade samo zbog umjetnosti koju grafiti predstavljaju. Tako da ih možemo podijeliti u dvije skupine:

1) "Umjetnik" grafita je sankcionirani profesionalac koji stvara društveno izazovan rad za koji muzeji i pokrovitelji troše novac da ga kupe i podrže. Gledano kao "produktivna" upotreba kapitala, umjetnike grafita smatramo korisnima.

2) Grafit "vandal" stvara društveno izazovno djelo koje nagrđuje javnu i privatnu imovinu, a na čije prikrivanje trošimo javni novac. Budući da se radi o "neproduktivnoj" upotrebi kapitala, smatramo da su grafiti vandali opterećujući.

Ova dva popularna gledišta trebala bi nam puno reći o tupom stanju naših društvenih, pravnih i ekonomskih sustava, jer u stvarnosti ne postoji tako velika razlika između radnji i namjera "umjetnika" grafita i onih grafita "vandala", osim onog koji stvaraju ovi sustavi.

Sila koja motivira mnoge crtače grafita zapravo je identična onoj mnogih takozvanih "legitimnih" umjetnika. "Legitimnim" umjetnicima je dan taj privilegiran status, odnosno način da svoj rad uklope u ekonomski sustav. Ovo ukazuje na nedostatak prilika, uzrok su ne samo grafiti, već i nasilje, kriminal i ekonomske nejednakosti. Rješenje je, jednostavno rečeno, to što naši gradovi trebaju više prilika za mlade osobe da svojim kreativnim rukama i umom pridonese svojim zajednicama na društveno produktivan način.

Grafiti kao simptom ili uzrok propadanja grada vrlo su zapadnjački fenomen zbog ranih povezivanja te umjetničke forme s kulturom bandi. Za ostatak svijeta - što je zapravo velika većina, i grafiti i ulična umjetnost imaju tendenciju da se koriste kao načini društvenog izražavanja. Rijetko ćete naći praktičare opsjednute svojim oznakama ili crtanjem *cool* slika koje ne moraju nužno ništa značiti. Za razliku od onoga što je uobičajeno, želja osobe da ode i nešto napiše ili nacрта na zidu ima vrlo malo veze s egom ili samoprofitom, a mnogo više veze s potrebom da izađe i izrazi društvenu zabrinutost ili političku kritiku. Naravno, to ne umanjuje kontroverzu povezanu s grafitima i uličnom umjetnošću, već je dodatno povećava. (Ganzeer)

Naravno, tu se postavlja i pitanje zašto uništavati javne prostore? Zašto ovo ludilo ega i apetit za uništenjem? To je ikonična lekcija modernog vremena, svi u mladosti imaju vrijeme kad ih nije briga ni za što i to je najčešće vrijeme kad se napravi najviše štete na ulici, bili to tagovi, bombing ili nešto treće. Nešto što imitira osobu koja ih je napravila. "U trenutku kad sam podigao marker i napisao svoje ime na zid, na autobus, na vlak, ostavio sam trag u ovom svijetu gdje on uistinu može rasti i postojati." – Didier "Jada" Mathieu.

Djeca koja odrastaju u gradovima, ne znaju puno o životu, nemaju puno referenca ni znanja, no i dalje znaju da nešto nije u redu, da jednostavno ne pripadaju tom svijetu. To je svijet koji ne žele pratiti, svijet koji ne žele slušati, svijet koji nije napravljen za njih, no oni i dalje žele postojati u njemu. S vremenom oni počnu postojati u drugom svijetu, svijetu grafita, a javni prostor je mjesto gdje taj svijet postoji.

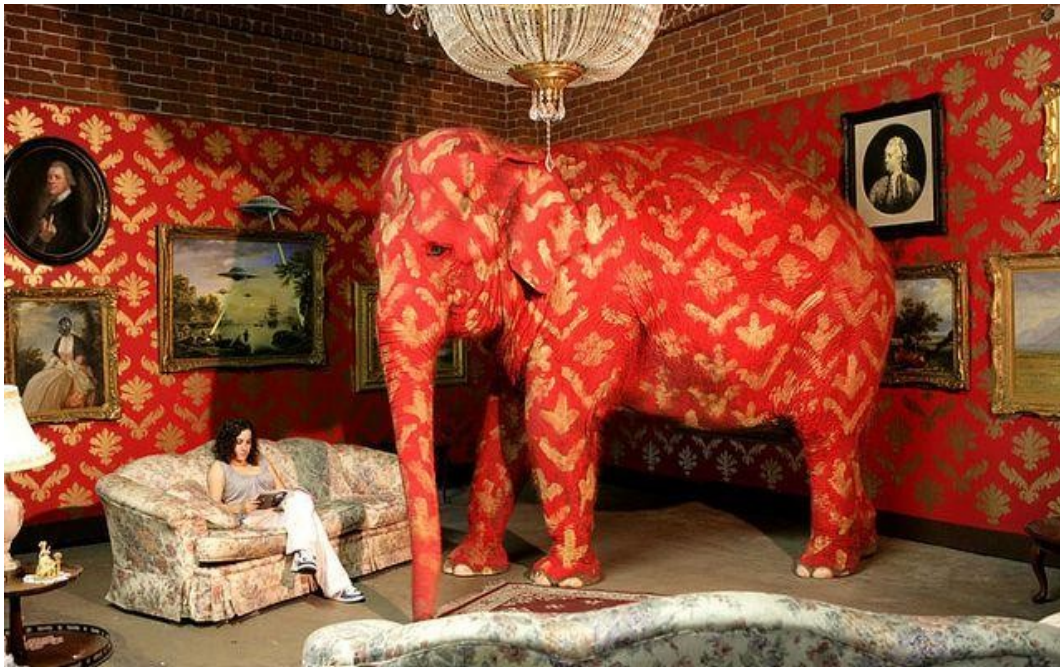
S obzirom na to, mislim da ukoliko bi nenadzirani prostori bili široko dostupni, čak i u zapadnim zemljama, iz njih bi nastala neka vrlo lijepa i društveno osviještena umjetnička djela. Bez sumnje bi započelo s nasumično napravljenim oznakama i čime već, ali pretpostavljam da bi se polako razvijalo s vremenom. Netko bi došao i napisao nešto, zatim bi netko drugi došao i nacrtao nešto kao odgovor na to, a onda bi možda netko došao i nadogrudio na taj crtež, i tako dalje. Umjesto umjetničkog djela, uokvirenog i obješenog u muzeju nakon završetka, ovo bi bila vrsta ulične umjetnosti koja se stalno razvija. Vrlo živa i uvijek se mijenja prema hirovima i uvjetima okolnih stanovnika. Umjetnička djela koja su živa koliko i gradovi koji ih ugošćuju. To je vrsta ulične umjetnosti kojoj se jako veselim.

Slika 16. - „If graffiti changed anything it would be illegal“ - Banksy

9.5. Mogu li street art i grafiti postati visoka umjetnost?

Oni koji se tome protive, te i dalje smatraju grafite najnižim oblikom umjetnosti, možemo ih čuti da grafite nazivaju vandalizmom, buntom, neposluhom. Pomalo ironično, gledajući na to da su grafiti takozvana „žila kucavica“ grada, koja prati njegovo kretanje, disanje, čak i raspoloženje. Kad pogledate grafite, vidite nered, hrpu nabacanih *tagova*, koji na prvi pogled nemaju nikakav smisao. No, jeste li se ikada zapitali koje je njihovo značenje, zašto su oni baš tu ili s kojim ciljem je napravljen? Ja bih rekla da je to mali uvid u malog čovjeka, koji ne želi biti viđen, ali želi da se njegov glas čuje. Netko tko želi provocirati političke i socijalne tabu teme, poput „Elephant in the room“ - Banksy.

Slika 17. - „Elephant in the room“ - Banksy.

Grafiti imaju šansu postati visoka umjetnost, no za to je potrebno puno prihvatanja i razumijevanja odakle i kako je ta umjetnost nastala, te koja je njezina svrha. Danas malo ljudi prihvaća grafite općenito kao umjetnost umjesto vandalizma, te s tim grafitima ne daju priliku da ispričaju svoju priču. Kriteriji visoke umjetnosti postavljeni su davno i njih je teško promijeniti, no ovo je možda to vrijeme. Vrijeme promjene i prihvatanja grafita kao posebne vrste umjetnosti koja je iskrena, koja će ispričati ono o čemu se svi boje govoriti.

No, uz svu mogućnost odnosno nemogućnost, grafiti i grafitni umjetnici nemaju cilj postati visoka umjetnost, nego poslati poruku, napraviti globalnu zajednicu koja nema predrasude.

Imati utjecaj na zajednicu i popularnu kulturu te privući što više mladih iz raznih rasnih i etničkih pozadina, bez dobnih granica. Okupiti zajednicu koja je fokusirana na umjetnost i unaprjeđenje zajednice u kojoj žive.

Umjetnost prestaje biti umjetnost bez slobode izražavanja, a možda grafiti koriste to pravo više nego bilo koji drugi medij. Iznošenje kreativnosti na ulicu znači da umjetnici ne moraju brinuti o kustosima galerije, kritičarima ili potencijalnim kupcima, te stoga mogu biti potpuno neobuzdani, pa čak i anonimni ako tako žele. Status nije bitan, a nedostatak ograničenja omogućuje umjetnicima grafita da ruše konvencije i pomiču granice kako bi stvorili još uzbudljivija - i nedvojbeno autentičnija - umjetnička djela. (Graffiti art: why graffiti is art and not vandalism)

Prema tomu, možemo reći kako grafiti mogu postati visoka umjetnost s vremenom, i s na to obzirom da su se neka djela grafitnih umjetnika već prodala po visokim cijenama. Iako na to možemo gledati kao na želju za nečim drugačijim u visokom društvu, više nego kao prihvaćanje ove vrste umjetnosti kao revolucije i želje za boljim životom malog čovjeka. No, tu se i dalje može primijetiti kako umjetnici, čija djela su prodavana po galerijama, to nisu imali u planu. Uzmimo za primjer Banksyja i njegovu „Djevojčicu s balonom“ koja je prodana za 25,4 milijuna dolara, te odmah nakon toga uništena rezačem papira koji je bio ugrađen u okvir unutar kojeg se slika nalazila.

Slika 18. – Grafiti radionica

10. Zaključak

Kao i svaku drugu granu umjetnosti, grafite ćemo u potpunosti razumjeti i cijeniti tek kad ih više ne bude bilo, no problematika je u tom što otkako postoji ljudska vrsta, postoje grafiti, odnosno oslikavanje zidova, te tako postaju jedna stvar koje će nastaviti živjeti dok je čovječanstva. Svi grafiti izblijede s vremenom, ali ne nestaju, uvijek naiđu novi umjetnici stvaraju preko njih. S tim, odličan su pokazatelj kretanja zajednica u kojima nastaju, imaju snagu povezati ljude i to na veoma kreativan način. Kroz povijest kulture grafita, nisu bili prihvaćeni, no nisu ni danas.

Grafiti imaju veoma jak utjecaj na ljude, iako mnogi to ne žele prihvatiti, barem jednom su se pronašli u situaciji gdje su ugledali grafit ili mural i stvarno se zapitali „što je umjetnik time htio reći“ ili „kako je to nastalo preko noći“. Grafiti, po mojem mišljenju, se smatraju vandalizmom zato što im nikada nije stvarno dana prilika da pokažu ono što mogu. Iako se po cijelom svijetu okupljaju zajednice grafitnih umjetnika, to je jako mala brojka za razliku od onog ostatka koji se i dalje moraju skrivati u mraku.

Gledamo na grafite iz perspektive gdje se smatra da jedini učinak koji grafiti imaju su uništavanje javne površine, nebitno je li umjetnik početnik ili ima već 10 godina iskustva. To je vandalizam i ništa drugo osim toga. No, uzmemo li drugu perspektivu u obzir, perspektivu umjetnika, kojeg su grafiti možda spasili od lošeg života u koji je upadao, ili onog što je htio nešto reći, ali je znao da nitko neće slušati ako ga vide, ili onoga što samo želi uljepšati grad novim muralom.

Po mom mišljenju, grafiti bi bez problema mogli postati visoka umjetnost ukoliko se reklamira pod pravim svjetlom, no umjetnicima koji ih stvaraju nije u cilju profit za razliku od onih koji stvaraju visoku umjetnost. Grafiti originalno ne stvaraju nikakav profit, nego se rade iz same ljubavi prema toj vrsti umjetnosti, onako kako bi i trebalo biti. Nije svemu potrebna cijena kako bi bilo vrijedno, nije potrebno otići u galeriju kako bismo vidjeli predivnu umjetnost i promatrali kulturu. Ponekad je potrebno samo izaći na ulicu i osvrnuti se oko sebe.

Naša umjetnost i kultura nalazi nam se nadohvat ruke, no mi ju potkopavamo, umjesto da ju podupiremo. Odlazimo u muzeje i galerije kako bi smo se divili i učili o prošlosti, no rijetko tko će izaći na ulicu i diviti se masi grafita na zidu preko kojeg se pisalo milijun puta, ili muralu koji je osvanuo jutros. Ukoliko na taj zid ili mural stavite etiketu s cijenom i potpisom,

ljudi će se pojaviti i diviti se istom zidu od kojeg su okretali glavu, što nam samo pokazuje koliko duboko smo zaglavili u konzumerizmu, da umjetnost, provokacija uma i stajališta više nema toliku važnost. Grafiti su pomalo ironični, kroz revolucijski pokret grafitni umjetnici su postali vandali koji žele stvoriti mirniji i ljepši svijet. Dok su neki bijesni zbog toga, drugi im plješću.

Smatram kako nas grafiti mogu naučiti mnogočemu ukoliko im damo stvarnu šansu, a ne samo 1971 legalan grafitni zid u svijetu. Kroz brojne grafiti radionice po cijelom svijetu pokazalo se kako bi one na mnogo načina pridonijele jačanju zajednica i uređenju gradova. No, tu se onda postavlja pitanje: Zašto je mnogima toliko teško prihvatiti umjetnost na zidovima ulica? Bio bi to jednostavan način unošenja boje i kreativnosti u ovu „tmurnu“ današnjicu.

11. Literatura

Banksy, (2005.), Wall and Piece

Banksy, (2001.), Banging your head against a brick wall, Century

Brewer, Devon D. (1992.) "Hip Hop Graffiti Writers' Evaluation of Strategies to Control Illegal Graffiti." Human Organization 2

Brewer, Devon D., Miller, M. L. (1990.) "Bombing and Burning: The Social Organization and Values of Hip Hop Graffiti Writers." Deviant Behaviour

Caves, R. W. (2004). Encyclopedia of the City. Routledge

Cudmore, J., Kong H., Luka N., Dumas A. (2017), "Deliberative democracy and digital urban design in a Canadian city: The case of the McGill Online Design Studio

Hermes, J. (2008), Re-reading popular culture, John Wiley & Sons

Hulatt, O., (2013.), Aesthetic and Artistic Autonomy, London and New York: Bloomsbury

Kelly, M. (2014) Encyclopedia of Aesthetics, Oxford: Oxford University Press

Manderson, D., (2016) "Here and Now: From 'Aestheticizing Politics' to 'Politicizing Art,'" No Foundations: An Interdisciplinary Journal of Law and Justice

Internet stranice

"Street Art" vs. "Graffiti": What's The Difference? (2020)

URL: <https://www.dictionary.com/e/street-art-vs-graffiti/> [posjet 12. 3. 2022.]

Visconti, L. M., (2006) The Art book - Street Art Sweet Art Reclaiming the Public in Public Place, 36, URL:

https://www.academia.edu/3105278/Street_Art_Sweet_Art_Reclaiming_the_Public_in_Public_Place [posjet 12. 3. 2022.]

Mrduljaš, M. Grafiti – dragocjen urbani fenomen, razgovor s Fedorom Kritovcem

URL: <https://hrcak.srce.hr/file/385316> [posjet 15. 3. 2022.]

Lalić, D., Leburčić, A., Bulat, N. (1991.) Graffiti i supkultura, Alinea, Zagreb,

URL: <https://hrcak.srce.hr/file/167291> [posjet 15. 3. 2022.]

Black, K. (2018), Is Graffiti Art? Or Vandalism? URL: <https://medium.com/@kimblack07/is-graffiti-art-or-vandalism-a700dc2351d7> [posjet 09.05.2022.]

Soergel, A. A. (2021), The writing on the wall: exploring the cultural value of graffiti and street art URL: <https://news.ucsc.edu/2021/09/graffiti-street-art.html> [posjet 5. 6. 2022.]

Fellows, E. (2014), Graffiti As a Canvas for Popular Culture

URL: <https://medium.com/@Emilyfellows/graffiti-as-a-canvas-for-popular-culture-ce15350c4140> [posjet 5. 6. 2022.]

Werwath, T. (2006), The Culture and Politics of Graffiti Art

URL: <https://www.graffiti.org/faq/werwath/werwath.html> [posjet 5. 6. 2022.]

Marić, B., (2014.), What Is Street Art and How Can We Define It?, Widewalls

URL: <https://www.widewalls.ch/magazine/defining-street-art> [posjet 18. 6. 2022.]

UKEssays. (2018). Is Graffiti Art or Vandalism?

URL: <https://www.ukessays.com/essays/cultural-studies/graffiti-art-or-vandalism-cultural-studies-essay.php?vref=1> [posjet 18. 6. 2022.]

Art life - Graffiti art: why graffiti is art and not vandalism

URL: <https://www.artlife.com/graffiti-art-why-graffiti-is-art-and-not-vandalism/> [posjet 8. 7. 2022.]

Kibin. (2022). Banksy's intended audience is the youth who are impacted by visual representations of political and social issues.

URL: <http://www.kibin.com/essay-examples/banksys-intended-audience-is-the-youth-who-are-impacted-by-visual-representations-of-political-and-social-issues-lowCktqt> [posjet 8. 7. 2022.]

September, R., (2022) Art supply guide - Graffiti Styles: 18 Types of Graffiti You Need To Know, URL: <https://artsupplyguide.co.uk/graffiti-styles> [posjet 8. 7. 2022.]

Baldini, A. (2020) Street Art, Decorum, and the Politics of Urban Aesthetics

URL: <https://contempaesthetics.org/2020/07/16/street-art-decorum-and-the-politics-of-urban-aesthetics/> [posjet 13. 7. 2022.]

Death of a Phone Booth (2013) URL: <http://banskyswork.blogspot.com/2013/04/death-of-phone-booth.html> [posjet 13. 7. 2022.]

Moss, A. (2016) Interviewing Spanish Street Artist Francisco De Pájaro

URL: <https://theculturetrip.com/europe/spain/articles/interviewing-spanish-street-artist-francisco-de-pajaro/> [posjet 14. 7. 2022.]

Rushmore, R., Audience and public in the digital age

URL: <https://viralart.vandalog.com/read/chapter/audience-and-public-in-the-digital-age/> [posjet 14. 7. 2022.]

De Melker., S. (2011). The history of American graffiti: From subway car to gallery.

URL: <http://www.pbs.org/newshour/art/the-history-of-american-graffiti-from-subway-car-to-gallery/> [posjet 20. 7. 2022.]

Ganzeer, Graffiti and street art can be controversial, but can also be a medium for voices of social change, protest, or expressions of community desire. What, how, and where are examples of graffiti as a positive force in communities?

URL: <https://www.thenatureofcities.com/2016/03/23/graffiti-and-street-art-can-be-controversial-but-can-also-be-a-medium-for-voices-of-social-change-protest-or-expressions-of-community-desire-what-how-and-where-are-examples-of-graffiti-as-a-positi/> [posjet 20. 7. 2022.]

12. Popis slika

Slika 1. – Zagreb, Street art mural	7
Slika 2. – Mural torte razotkriva gradsko odlagalište otrovnih tvari, BLU	9
Slika 3. - Novac ubija, BLU	11
Slika 4. – Projekt „Okolo“, Zagreb	13
Slika 5. – Cvijeće u kontejneru	14
Slika 6. - Grafiti zid, Vukovarska cesta, Osijek	17
Slika 7. - „Banging your head against a brick wall“ – Banksy	21
Slika 8. - „Graffiti is a crime“ - Banksy	22
Slika 9. - Tlatelolco zgrade, Retna	25
Slika 10. - „Girl with a balloon“ - Banksy	27
Slika 11. - Grafiti umjetnik	29
Slika 12. - 5POINTZ, Queens, New York	30
Slika 13. - „Pigeon mural“ - Banksy	32
Slika 14. - „Love is in the air“ – Banksy	33
Slika 15. – Revolution, Sweden 2014.	34
Slika 16. - „If graffiti changed anything it would be illegal“ - Banksy	36
Slika 17. - „Elephant in the room“ - Banksy.	37
Slika 18. – Grafiti radionica	38